

Qazaqstan Respýblıkasy Zańnama jáne quqyqtyq aqparat institýtynyń

JARSHYSY

gylymi-quqyqtyq jýrnal №1 (72)-2023

Құрылтайшы және баспагер:

«Қазақстан Республикасының
Заңнама және құқықтық
ақпарат институты» ШЖҚ РМК
2006 жылдан бастап шығады
Журналдың материалдары
www.zqai.kz

сайтында орналастырылған
Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың
негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға
арналған басылымдар тізіліміне енгізілген
(ҚР БҒМ БҒССҚК 14.02.2022 ж.
№38 бұйрығы)

Редакциялық кеңес құрамы

Сәрпеков Р.Қ. - з.ғ.к., Қазақстанның еңбек
сіңірген қайраткері (Астана, Қазақстан) –
(төраға)
Абайділинов Е.М. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Абызов Р.М. – з.ғ.д. (Барнаул, Ресей)
Белых В.С. – з.ғ.д. (Екатеринбург, Ресей)
Губин Е.П. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Мельник Р.С. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Моисеев А.А. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Муромцев Г.И. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Рахметов С.М. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Малиновский В.А. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Унзила Шапақ – з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)

Бас редактор

Дүйсенов Е.А. – з.ғ.к.

Редакциялық алқа құрамы

Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. – з.ғ.к. (Саратов, Ресей)
Жанғарашев Р.М. – LL.M. (Астана,
Қазақстан)
Исмағұлов К.Е. – з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)
Ишекков К.А. – з.ғ.д., доцент (Мәскеу, Ресей)
Қазбаева Ә.Г. – з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)
Киязова А.Ж. – LL.M. (Астана, Қазақстан)
Құлжабаева Ж.О. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан)
Мұрзашев Қ.Т. – (Астана, Қазақстан)
Нұрмағамбетов Р.Г. – PhD (Челябинск, Ресей)
Примашев Н.М. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан)
Рахымбердин К.Х. – з.ғ.д. (Өскемен,
Қазақстан)
Салыкова Д.Ө. – (Астана, Қазақстан)
Тегізбекова Ж.Ч. – з.ғ.к. (Бишкек,
Қырғызстан)
Финик Д.А. – з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)

Редактор – Қолтубаева Г.Б.
Беттеуші – Тасирова А.С.
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Қазақстан Республикасы Ақпарат
және коммуникациялар министрлігі
Ақпарат комитетінің
БАҚ есепке қою туралы куәлігі
№ 17761-Ж 25.06.2019 ж.
(Алғашқы есепке қою кезі
№6592-Ж. 07.09.2005 ж.)

Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы,
101000, Астана қ., Қабанбай-батыр даңғ.,
19, С-блогы, 306-каб., тел.: 8(7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Редакция бағанасы..... 7

Мемлекет және құқық теориясы

В.М. СЫРЫХ, Б.О. АЛТЫНБАСОВ Материалистік
теория бойынша құқықтың мүмкіндіктен ақиқатқа
өту механизмі 13

Конституциялық және әкімшілік құқық

А.Б. БЕКМАҒАМБЕТОВ, А.Р. ЕНСЕБАЕВА,
А.Т. ИСМАҒҰЛОВА Қазақстан Республикасының
еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардан
міндетті әлеуметтік сақтандыру туралы заңнамасын
жетілдірудің өзекті мәселелері 24
К.Р. БАЛАБИЕВ, А.К. ҚҰРМАНОВА Заңдылық
пен құқықтық тәртіп - ұлттық мемлекеттілікті
дамытудың заманауи маңызды құқықтық
факторлары 33

Г.А. ҚУАНАЛИЕВА, С. ӘДІЛҒАЗЫ,
М.Н. ӘБШЕВА Жаңа Қазақстанның құқықтық
жүйесіндегі Әлеуметтік кодекстің орны мен маңызы 43

Азаматтық және азаматтық-процестік құқық

А.М. НҰРМАҒАМБЕТОВ, А.О. МАКРУШИН
Жаңа Қазақстан және әділетті еңбек..... 52
С.К. ИДРЫШЕВА, Т.В. КЛИМОВА Коммерциялық
емес ұйымдар корпоративтік қатынастардың
субъектілері ретінде 60
А.А. АМАНГЕЛДІ Зияткерлік меншік саласындағы
құқықтарды беру 72
В.Т. КОНУСОВА Қазақстан Республикасының
азаматтық іс жүргізу заңнамасындағы әділеттілік
санаты..... 81

Л.Қ. ЕРКИНБАЕВА, Д.Н. БЕКЕЖАНОВ,
Б. ҚАЛЫМБЕК Экологиялық ақпарат және оның
Қазақстан Республикасының халықаралық
экологиялық-құқықтық ынтымақтастығын жүзеге
асырудағы маңызы 91

Қ. ҚОЙШЫБАЙҰЛЫ, Д.З. КОПБАЕВ,
А.Б. БИДАЙШИЕВА Блокчейн мен крипто-
валюталарды құқықтық реттеу: Қазақстан Респуб-
ликасының аумағында токендер шығарудың мәселелері
мен болашағы және олардың айналымы 98

Қылмыстық құқық және қылмыстық процесс

Р.К. СӘРПЕКОВ Судьяның, алқабилердің тәуелсіз-
дігін қамтамасыз етудің және сот қызметінің тиімділігін
арттырудың жекелеген кепілдіктері 108
А.Н. АҚПАНОВ, Л.К. КУСАИНОВА Мүліктік
кепілгерлік дербес қылмыстық іс жүргізу бұлтартпау
шарасы ретінде 122

Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА Қылмыстық сот ісін жүргізуде жәбірленушілерді қорғау (Қазақстан Республикасы және Ұлыбритания)	132
С.С. ҚАРЖАУБАЕВ, А.Қ. ОРАЗБЕКОВА Көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимылдың қылмыстық-құқықтық шараларын күшейту туралы мәселеге.....	140
Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану	
В.Х. СЕЙТИМОВА Халықаралық процессуалды стандарттарының үйлесімділігі құқықтық жетістік немесе қол жетпес идеал (ЕАЭО сотының үлгісі негізінде).....	148
Л.Б. БОГАТЫРЕВА, Б.А. ТАЙТОРИНА, А.М. СӨТБАЕВА Ұлттық денсаулық сақтау жүйелерін халықаралық құқықтық реттеу: инфекциялық аурулар пандемиясындағы трансформация туралы дискурс	158
К.Ж. ҚУАНДЫҚОВ, М.Қ. ЖҮСІПБЕКОВА Сыртқы экономикалық мәмілелер ұғымы және оның ерекшеліктері.....	168
Р. МАРХАБА, Ж.Т. САЙРАМБАЕВА Қытай мен Қазақстан арасындағы арбитраждық механизмдерді салыстырмалы зерттеу	177
А.А. НУКУШЕВА, Г.Т. БАЙСАЛОВА, М.Т. БЕЙСЕНБАЕВА Медициналық қалдықтарды өңдеу мен кәдеге жаратуды құқықтық реттеу: Қытай тәжірибесі және оны Қазақстанда қолдану мүмкіндігі	186
ФУ ТИН, К.Ж. АЛТАЕВА Тарифтер мен сауда-саттық туралы Бас келісімнің ХХ-бабы тұрғысынан көміртегі тарифтерін құқықтық талдау	196
Құқықтық мониторинг	
К.Е. ИСМАГУЛОВ, К.А. ИСАЕВА, Ж.З. ЗИЯТОВА Қылмыстық-процестік кодексінің тиімділігінің мәселелері	205
А.Ж. КИЯЗОВА Қазақстан Республикасындағы бағалау қызметін өзін-өзі реттеудің құқықтық негіздері.....	214
Мемлекеттік тілдегі заңшығармашылық практикасынан	
Г.К. АҚЫЛБЕКОВА, З.К. ЖАНГАБУЛОВА Салалық терминология және терминжасам қағидаттары	224
Жас ғалым мінбері	
Н.М. БЕРДЫБАЕВ Халықаралық университет: түсінігі, ғылыми доктринадағы даму тенденциялары және құқықтық реттеу механизмі	233
З.Н. АМАНЖОЛОВА «Төтенше жағдай» түсінігінің мәселелері.....	243
А.Р. КУМАРБЕКОВА Жаңа Қазақстан: конституциялық реформаның негізгі бағыттары	250
Э.С. ҚУАНДЫҚОВА Қазіргі тандағы ауыл шаруашылығы саласындағы мемлекеттік қолдау: құқықтық мәселелер мен перспективалар.....	258
«Жаршының» архивтегі беттері	
А.М. АЙТУАРОВА PhD М.Ж. Куликпаеваның «Цифрлық технологияларды дамыту тұрғысында жеке өмірге құқығын қамтамасыз етудің халықаралық-құқықтық негіздері» атты ғылыми жарияланымына қайта оралғанда	267
Библиография	
К.Х. РАХИМБЕРДИН Қылмыстық құқық: проблемалар және даму парадигмасы (М.Р. Гетаның «Уголовное право: пределы, объекты и средства воздействия в борьбе с преступностью в современной России» атты монографиясына рецензия. – Мәскеу: НОРМА, 2016. – 316 б.).....	276

ВЕСТНИК

Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан

научно-правовой журнал №1 (72)-2023

Учредитель и издатель:
РГП на ПХВ «Институт законодательства
и правовой информации
Республики Казахстан»
Издаётся с 2006 года
Все материалы журнала размещаются на
сайте www.zqai.kz
Включен в перечень изданий для публикации
основных научных результатов диссертаций
по юридическим наукам
(Приказ КОКСОН МОН РК №38
от 14.02.2022 г.)

Состав Редакционного совета
Сарпеков Р.К. – к.ю.н., Заслуженный
деятель Казахстана (Астана, Казахстан) –
(председатель)
Абайдылиев Е.М. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Абызов Р.М. – д.ю.н. (Барнаул, Россия)
Белых В.С. – д.ю.н. (Екатеринбург, Россия)
Губин Е.П. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Мельник Р.С. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Моисеев А.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Муромцев Г.И. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Рахметов С.М. – д.ю.н. (Астана, Казахстан)
Малиновский В.А. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Унзила Шапак – д.ю.н. (Астана, Казахстан)

Главный редактор
Дюсенов Е.А. – к.ю.н.

Состав Редакционной коллегии
Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. – к.ю.н. (Саратов, Россия)
Джангарашев Р.М. – LL.M. (Астана,
Казахстан)
Исмагулов К.Е. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Ишсков А.Ж. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Кулжабаева А.Г. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Киязова А.Ж. – LL.M. (Астана, Казахстан)
Кулжабаева Ж.О. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Мурзаев К.Т. – (Астана, Казахстан)
Нурмагамбетов Р.Г. – PhD (Челябинск,
Россия)
Примашев Н.М. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Рахимбердин К.Х. – д.ю.н. (Усть-Каменогорск, Казахстан)
Салыкова Д.О. – (Астана, Казахстан)
Тегизбекова Ж.Ч. – к.ю.н. (Бишкек,
Кыргызстан)
Финк Д.А. – к.ю.н. (Астана, Казахстан)

Редактор – **Колтубаева Г.Б.**
Верстка – **Тасирова А.С.**
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Свидетельство о постановке
на учет СМИ № 17761-Ж
от 25.06.2019 г. Комитета информации
Министерства информации и коммуникаций
Республики Казахстан (Первичная постановка
на учет №6592-Ж. 07.09.2005 г.)

Адрес: Республика Казахстан, 010000,
г. Астана, пр. Кабанбай батыра, 19,
блок С, каб. 306, тел.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, E-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Колонка редакции	9
Теория государства и права В.М. СЫРЫХ, Б.О. АЛТЫНБАСОВ Материалистическая теория права о механизме перевода права из возможности в действительность	13
Конституционное и административное право А.Б. БЕКМАГАМБЕТОВ, А.Р. ЕНСЕБАЕВА, А.Т. ИСМАГУЛОВА Актуальные вопросы совершенствования законодательства Республики Казахстан об обязательном социальном страховании от несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью	24
К.Р. БАЛАБИЕВ, А.К. КУРМАНОВА Законность и правопорядок - важнейшие правовые факторы развития национальной государственности в условиях современности	33
Г.А. КУАНАЛИЕВА, С. АДИЛГАЗЫ, М.Н. АБИШЕВА Место и значение Социального кодекса в правовой системе нового Казахстана.....	43
Гражданское и гражданско-процессуальное право А.М. НУРМАГАМБЕТОВ, А.О. МАКРУШИН Новый Казахстан и справедливый труд	52
С.К. ИДРЫШЕВА, Т.В. КЛИМОВА Некоммерческие организации как субъекты корпоративных отношений	60
А.А. АМАНГЕЛЬДЫ Оборотоспособность прав в сфере интеллектуальной собственности.....	72
В.Т. КОНУСОВА Категория справедливости в гражданском процессуальном законодательстве Республики Казахстан	81
Л.К. ЕРКИНБАЕВА, Д.Н. БЕКЕЖАНОВ, Б. КАЛЫМБЕК Экологическая информация и ее значение в осуществлении международного эколого-правового сотрудничества Республики Казахстан.....	91
Қ. ҚОЙШЫБАЙҰЛЫ, Д.З. КОПБАЕВ, А.Б. БИДАЙШИЕВА Правовое регулирование блокчейн и криптовалют: проблемы и перспективы выпуска токенов и их оборот на территории Республики Казахстан	98
Уголовное право и уголовный процесс Р.К. САРПЕКОВ Отдельные гарантии обеспечения независимости судьи, присяжных заседателей и повышения эффективности судебной деятельности	108
А.Н. АХПАНОВ, Л.К. КУСАИНОВА Имущественное поручительство как самостоятельная мера уголовно-процессуального пресечения	122

Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА Защита потерпевших в уголовном судопроизводстве (Республика Казахстан и Великобритания).....	132
С.С. КАРЖАУБАЕВ, А.К. ОРАЗБЕКОВА К вопросу об усилении уголовно-правовых мер противодействия теневой экономике.....	140
Международное право и сравнительное правоведение	
В.Х. СЕЙТИМОВА Гармонизация международных процессуальных стандартов: идея правовых достижений или недостижимый идеал (на примере суда ЕАЭС).....	148
Л.Б. БОГАТЫРЕВА, Б.А. ТАЙТОРИНА, А.М. САТПАЕВА Международно-правовое регулирование национальных систем здравоохранения: дискурс трансформации в условиях пандемии инфекционных болезней	158
К.Ж. КУАНДЫКОВ, М.К. ЖУСУПБЕКОВА Понятие и особенности внешнеэкономических сделок	168
Р. МАРХАБА, Ж.Т. САЙРАМБАЕВА Сравнительное исследование арбитражных механизмов между Китаем и Казахстаном.....	177
А.А. НУКУШЕВА, Г.Т. БАЙСАЛОВА, М.Т. БЕЙСЕНБАЕВА Правовое регулирование обращения и утилизации медицинских отходов: опыт Китая и возможности его применения в Казахстане	186
ФУ ТИН, К.Ж. АЛТАЕВА Правовой анализ углеродных тарифов с точки зрения статьи XX Генерального соглашения по тарифам и торговле.....	196
Правовой мониторинг	
К.Е. ИСМАГУЛОВ, К.А. ИСАЕВА, Ж.З. ЗИЯТОВА Проблемы эффективности Уголовно-процессуального кодекса	205
А.Ж. КИЯЗОВА Правовые основы саморегулирования оценочной деятельности в Республике Казахстан	214
Из практики законотворчества на государственном языке	
Г.К. АКЫЛБЕКОВА, З.К. ЖАНГАБУЛОВА Отраслевая терминология и принципы терминообразования.....	224
Трибуна молодого ученого	
Н.М. БЕРДЫБАЕВ Международный университет: понятие, тенденции развития в научной доктрине и механизме правового регулирования	233
З.Н. АМАНЖОЛОВА Проблемы понятия «чрезвычайное положение».....	243
А.Р. КУМАРБЕКОВА Новый Казахстан: основные направления конституционной реформы	250
Э.С. КУАНДЫКОВА Государственная поддержка в сфере сельского хозяйства в современных условиях: правовые проблемы и перспективы	258
Архивные страницы «Вестника»	
А.М. АЙТУАРОВА Возвращаясь к научной публикации PhD М.Ж. Куликпаевой «Международно-правовые основы обеспечения права на частную жизнь в контексте развития цифровых технологий»	267
Библиография	
РАХИМБЕРДИН К.Х. Уголовное право: проблемы и парадигма развития (Рецензия на монографию М.Р. Гета «Уголовное право: пределы, объекты и средства воздействия в борьбе с преступностью в современной России». – Москва: НОРМА, 2016. – 316 с.).....	276

Bulletin of Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan

JARSHYSY

scientific and legal journal №1 (72)-2023

Founder and publisher:
RSE on the REM «Institute of Legislation and Legal information of the Republic of Kazakhstan»
Published since 2006
All journal materials are placed on the website
www.zqai.kz
Included in the list of publications of basic scientific results of dissertations on legal sciences (Order CCES MES RK №38 from 14.02.2022)

Editorial Council members

Sarpekov R.K. – c.j.s., Honored Worker of Kazakhstan (Astana, Kazakhstan) – (Chairman)
Abayeldinov E.M. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Abyzov R.M. – d.j.s. (Barnaul, Russian)
Belih V.S. – d.j.s. (Ekaterinburg, Russian)
Gubin E.P. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Melnik R.S. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Moiseev A.A. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Muromcev G.I. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Rahmetov S.M. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Malinovskiy V.A. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Unzila Shapak – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)

Chief Editor

Dyussenov Ye.A. – c.j.s.

Editorial Board members

Azer Aliyev – PhD (Kiel, Germany)
Bainiyazova Z.S. – c.j.s. (Saratov, Russian)
Dzhangarashev R.M. – LLM (Astana, Kazakhstan)
Ismagulov K.Y. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Ishekov K.A. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Kazbayeva A.G. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Kiyazova A.Zh. – LLM (Astana, Kazakhstan)
Kulzhabayeva Zh.O. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Murzashev K.T. – (Astana, Kazakhstan)
Nurmagambetov R.G. – PhD (Chelyabinsk, Russian)
Primashev N.M. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Rakhimberdin K.H. – d.j.s. (Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan)
Salykova D.O. – (Astana, Kazakhstan)
Tegizbekova Zh.Ch. – c.j.s. (Bishkek, Kyrgyzstan)
Fink D.A. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)

Editor – **Koltubaeva G.B.**
Layout – **Tasirova A.S.**
Tel.: 8 (7172) 26-61-29

The certificate of registration of mass media №17761-G from 25.06.2019 from the Information Committee of the Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan (Number and date of primary registration №6592-Zh.07.09.2005.)

Address: The Republic of Kazakhstan, 010000, Astana, Kabanbay-batyr ave., 19, block C, office 306, tel.: 8(7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Editorial11

Theory of State and law

V.M. SYRYKH, B.O. ALTYNBASSOV Materialistic theory of law about the mechanism of translation of law from possibility into reality..... 13

Constitutional and Administrative Law

A.B. BEKMAGAMBETOV, A.R. YENSEBAYEVA, A.T. ISMAGULOVA Current issues of improvement of the legislation of the Republic of Kazakhstan on compulsory social insurance against work-related accidents.....24

K.R. BALABIYEV, A.K. KURMANOVA The rule of law and order being the most important legal factor of the development of a national statehood in current reality33

G.A. KUINALIYEVA, S. ADILGAZY, M.N. ABISHEVA The place and significance of the Social code in the legal system of new Kazakhstan43

Civil and Civil Procedure Law

A.M. NURMAGAMBETOV, A.O. MAKRUISHIN New Kazakhstan and fair work.....52

S.K. IDRY SHEVA, T.V. KLIMOVA Non-profit organizations as subjects of corporate relations.....60

A. AMANGELDY Transferability of rights in the sphere of intellectual property72

V.T. KONUSOVA The category of fairness in the civil procedural legislation of the Republic of Kazakhstan81

L.K. YERKINBAYEVA, D.N. BEKEZHANOV, B. KALYMBEK Environmental information and its importance in the implementation of international environmental and legal cooperation of the Republic of Kazakhstan.....91

K. KOISHYBAIULY, D.Z. KOPBAYEV, A.B. BIDAYSHIYEVA Legal regulation of blockchain and cryptocurrency: challenges and prospects of token buying and their turnover in the Republic of Kazakhstan98

Criminal law and Criminal procedure

R.K. SARPEKOV Separate guarantees of ensuring the independence of judges, jurors and improving the efficiency of judicial activity108

A.N. AKHPANOV, L.K. KUSAINOVA Property surety as an independent criminal procedural measure of restraint.....122

E.N. KALIAKPEROVA Victim protection in criminal proceedings (Republic of Kazakhstan and UK).....132

S.S. KARZHAUBAYEV, A.K. ORAZBEKOVA On the issue of strengthening criminal law countermeasures shadow economy.....140

International law and Comparative law	
V.KH. SEITIMOVA Harmonization of international procedure standards: the idea of legal achievements or an unreachable ideal (by the example of the EAEU court)	148
L.B. BOGATYREVA, B.A. TAITORINA, A.M. SATPAYEVA International legal regulation of national health systems: the discourse of transformation in the conditions of the pandemic of infectious diseases	158
K.Zh. KUANDYKOV, M.K. ZHUSUPBEKOVA Concept and features of foreign economic transactions	168
R. MARHABA, ZH.T. SAIRAMBAEVA Comparative research on the arbitration mechanisms between China and Kazakhstan	177
A.A. NUKUSHEVA, G.T. BAYSALOVA, M.T. BEISENBAYEVA Legal regulation of the circulation and disposal of medical waste: China's experience and the possibility of its application in Kazakhstan	168
FU TING, K.ZH. ALTAYEVA Legal analysis of carbon tariffs – in terms of the article XX of the General tariffs and trade agreement in international trade	196
Legal monitoring	
K.E. ISMAGULOV, K.A. ISAEVA, ZH.Z. ZIYATOVA Problems of the efficiency of the Criminal procedure code	205
A.Zh. KIYAZOVA Legal bases of self-regulation of valuation activity in the Republic of Kazakhstan	214
From the lawmaking practice in the official language	
G.K. AKYLBKOVA, Z.K. ZHANGABYLOVA Industry terminology and terminology principles	224
Young researchers' tribune	
N.M. BERDYBAEV International university: concept, classification, development trends in scientific doctrine and mechanism of legal regulation	233
Z.N. AMANZHOLOVA Problems of the concept of «state of emergency»	243
A.R. KUMARBKOVA New Kazakhstan: main directions of constitutional reform	250
E.S. KUANDYKOVA State support in the field of agriculture in modern conditions: legal problems and prospects	258
The archive pages of the «Bulletin»	
A. M. AITUAROVA Returning to the scientific publication of PhD M.Zh. Kulikpaeva «International legal foundations of ensuring the right to privacy in the context of the development of digital technologies»	267
Bibliography	
RAKHIMBERDIN K.H. Criminal law: problems and paradigm of development (Review of M.R. Geta's monograph «Criminal Law: limits, objects and means of influence in the fight against crime in modern Russia». – Moscow: NORMA, 2016. – 316 p.)	276

СЫРТҚЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘМІЛЕЛЕР ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қалдарбек Жүнісбайұлы Қуандықов

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті «Кеден, қаржы және экологиялық құқық» кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы; e-mail: kuandykov_kzh@mail.ru

Мадина Койшыбаевна Жусупбекова¹

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің «Құқықтану» кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, Қызылорда қ., Қазақстан Республикасы; e-mail: zhmk6464@mail.ru

Аннотация. Бұл мақалада азаматтық құқықтық айналымдағы сыртқы экономикалық мәмілелердің ұғымы, бірқатар айрықша белгілері және оның өзіне тән ерекшеліктері қарастырылады. Қазіргі кезде әлемдік экономиканың негізгі бағыттарының бірі мемлекеттер арасындағы тауар айналымының көлемін арттыру болып табылады. Бұл қатынастар өз табиғаты бойынша азаматтық құқықтық қатынастарға жақын сыртқы экономикалық мәмілелермен ресімделеді. Экономикалық саладағы мемлекеттердің өзара әрекеттесуіне байланысты сыртқы экономикалық мәмілелерді ғылыми түрде зерттеуге деген қызығушылық күннен күнге артып келеді. Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасында да, өзге де ұлттық заңнамаларымызда сыртқы экономикалық мәміленің анықтамасы берілмеген. Сыртқы экономикалық мәмілелерді жасау тәртібі қарапайым емес, оның алдында көбінесе ұзақ келіссөздер процесі және көптеген мәселелер бойынша келісімдер болады. Мұның барлығы халықаралық шарттық қатынастарға түсу кезінде, тараптар өздері таңдайтын коллизиялық байламдармен қиындайды. Осы тұрғыдан алғанда, сыртқы экономикалық мәміле ұғымын, нормативтік құқықтық базаны және ол тудыратын қатынастарды реттеу әдістерін нақты анықтаудың үлкен маңызы бар. Бұл мақалада сыртқы экономикалық мәмілелер ұғымы мен оның ерекшеліктері амбебап және салыстырмалы құқықтық талдаудың ғылыми әдістерін қолдану арқылы қарастырылады. Сыртқы экономикалық мәмілелерді жария-құқықтық реттеу және жеке-құқықтық реттеу мәселелерін талдайды. Сыртқы экономикалық мәмілелерді азаматтық-құқықтық реттеу бірқатар халықаралық нормативтік құқықтық актілерге негізделеді деген тұжырым жасайды. Осы мақаланың қорытындысында автор сыртқы экономикалық мәмілені сипаттайтын негізгі белгілері мен ерекшеліктерін анықтайды, сонымен қатар автор өзінің сыртқы экономикалық мәміле туралы ұғымын ұсынады.

Түйінді сөздер: Сыртқы экономикалық мәміле, шетелдік элемент, тараптардың коммерциялық кәсіпорындары, УНИДРУА қазғидаттары, сыртқы сауда мәмілесі, импорттық-экспорттық операциялар, халықаралық жеке құқық, халықаралық құқық нормалары, халықаралық сауда әдет-ғұрыптары, ИНКОТЕРМС ережелері.

¹ Хат-хабарға арналған автор.

ПОНЯТИЕ И ОСОБЕННОСТИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СДЕЛОК

Куандыков Калдарбек Жунисбаевич

Доцент кафедры «Таможенного, финансового и экологического права»
КазНУ им.Ал - Фараби, кандидат юридических наук,
г. Алматы, Республика Казахстан; e-mail: kuandykov_kzh@mail.ru

Жусупбекова Мадина Койшыбаевна

Доцент кафедры «Правоведение» Кызылординского университета
имени Коркыт Ата, кандидат юридических наук,
г. Кызылорда, Республика Казахстан; e-mail: zhmk6464@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматривается понятие, ряд отличительных признаков внешнеэкономических сделок в гражданско-правовом обороте и его характерные особенности. В настоящее время одним из основных направлений мировой экономики является увеличение объемов товарооборота между государствами. Эти отношения оформляются внешнеэкономическими сделками, которые по своей природе близки к гражданским правоотношениям. В связи с взаимодействием государств в экономической сфере интерес к научному изучению внешнеэкономических сделок растет день ото дня. Ни в гражданском законодательстве Республики Казахстан, ни в иных национальных законодательствах определение внешнеэкономической сделки не дано. Порядок заключения внешнеэкономических сделок не прост, перед ним часто лежит длительный переговорный процесс и договоренности по многим вопросам. Все это осложняется коллизионными связками, которые стороны выбирают при вступлении в международные договорные отношения. С этой точки зрения большое значение имеет четкое определение понятия внешнеэкономической сделки, нормативной правовой базы и методов регулирования порождаемых ею отношений. В данной статье рассматривается понятие и особенности внешнеэкономических сделок с использованием научных методов универсального и сравнительно-правового анализа. Анализируются вопросы публично-правового регулирования и частного-правового регулирования внешнеэкономических сделок. Делает вывод о том, что гражданско-правовое регулирование внешнеэкономических сделок основывается на ряде международных нормативных правовых актов. В заключении данной статьи автор выделяет основные черты и особенности, характеризующие внешнеэкономическую сделку, кроме того, автор предлагает свое понятие внешнеэкономической сделки.

Ключевые слова: внешнеэкономическая сделка, иностранный элемент, коммерческие предприятия сторон, принципы УНИДРУА, внешнеторговая сделка, импортно-экспортные операции, международное частное право, нормы международного права, обычаи международной торговли, правила ИНКОТЕРМС.

CONCEPT AND FEATURES OF FOREIGN ECONOMIC TRANSACTIONS

Kuandykov Kaldarbek

Associate Professor of the Department of «Customs, Financial and Environmental Law»
of KazNUAI - Farabi, Candidate of Law,
Almaty, Republic of Kazakhstan; e-mail: kuandykov_kzh@mail.ru

Zhusupbekova Madina Koishybayevna

Associate Professor of the Department of «Jurisprudence»
of the Korkyt Ata Kyzylorda University, Candidate of Law,
Kyzylorda, Republic of Kazakhstan; e-mail: zhmk6464@mail.ru

Abstract. This article discusses the concept of foreign economic transactions in civil law, a number of features and its peculiarities. At present, one of the main directions of the world

economy is to increase trade between countries. These relations are formalized by foreign economic transactions, which by their nature are close to civil law relations. Due to the interaction of states in the economic sphere, there is a growing interest in the scientific study of foreign economic transactions. Neither the civil law of the Republic of Kazakhstan nor other national legislation defines a foreign economic transaction. The procedure for concluding foreign economic transactions is not simple, it is often preceded by a long process of negotiations and agreements on many issues. All this is complicated by the conflict of interest that the parties choose when entering into an international treaty. From this point of view, it is important to clearly define the concept of foreign economic transactions, the regulatory framework and methods of regulating the relations it creates. This article discusses the concept of foreign economic transactions and its features using scientific methods of universal and comparative legal analysis. Analyzes the issues of public and legal regulation of foreign economic transactions. It concludes that the civil law regulation of foreign economic transactions is based on a number of international regulations. At the end of this article, the author identifies the main features and characteristics that characterize a foreign economic transaction, as well as the author presents his concept of a foreign economic transaction.

Keywords: foreign economic transaction, foreign element, commercial enterprises of the parties, UNIDRUA principles, foreign trade transaction, import-export operations, private international law, norms of international law, international trade customs, rules of INCOTERMS.

DOI: 10.52026/2788-5291_2023_72_1_168

Кіріспе

Мәміле институты азаматтық құқықтағы негізгі институттардың бірі болып табылады және оның жүйесінде ерекше орын алады. Қазіргі уақытта интеграция мен жаһандандудың динамикалық процестері халықаралық жеке құқықтың, әсіресе, сыртқы экономикалық мәмілелер институтының рөлінің күшеюіне және өсуіне ықпал етуде. Экономикалық саладағы мемлекеттердің өзара әрекеттесуі сыртқы экономикалық саланы азаматтық-құқықтық реттеу тетіктерінің пайда болу қажеттілігіне әкелді.

Қазіргі кезде әлемдік экономиканың негізгі бағыттарының бірі мемлекеттер арасындағы тауар айналымының көлемін арттыру болып табылады. Бұл қатынастар өз табиғаты бойынша азаматтық-құқықтық қатынастарға жақын сыртқы экономикалық мәмілелермен ресімделеді. Мәміленің кез келген түрі сияқты сыртқы экономикалық мәміленің де бірқатар айрықша белгілері мен ерекшеліктері бар.

Әдістер мен пайдаланылған материалдар

Сыртқы экономикалық мәмілелер мәселелерімен көптеген ресейлік және отандық ғалымдар айналысуда.

Сыртқы экономикалық мәмілелердің түсінігі мен ерекшеліктері туралы мақала жазу барысында ресейлік және отандық ға-

лымдарының ғылыми жұмыстары, Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық құжаттары пайдаланылды, тарихи, аналитикалық талдау, салыстырмалы әдістер, талдау және синтез әдістері қолданылды.

Сонымен бірге қазақстандық ғалым М.К. Сулейменов пен ресейлік ғалым И.Ю. Ивлевтің ғылыми жұмыстары зерттеліп, пайдаланылды.

Зерттеу нәтижелері

Заң әдебиеттерінде «халықаралық коммерциялық мәміле» және «сыртқы экономикалық келісім-шарт» терминдері жиі қолданылады, бірақ олар тек заңға тәуелді актілерде кездеседі. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде (бұдан әрі – ҚР АҚ) «сыртқы экономикалық мәміле» термині қолданылады.

Бірақ, ҚР-ның АҚ-де де, ҚР-ның өзге де нормативтік құқықтық актілерінде сыртқы экономикалық мәміленің құқықтық анықтамасы берілмеген. ҚР АҚ-нің 1104-бабының 2-тармағында «сыртқы экономикалық мәміле» ұғымы оның нысанына байланысты ғана айтылады: «Қатысушыларының кем дегенде біреуі ҚР-ның заңды тұлғасы немесе ҚР-ның азаматы болып табылатын сыртқы экономикалық мәміле мәміленің жасалған жеріне қарамастан, жазбаша нысанда жасалады»².

² Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Ерекше бөлім) 1999 жылғы 1 шілдедегі №.409-І [Электронды ресурс] // Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z010000143>. (Дата обращения: 13.09.2022).

М.К.Сулейменовтың айтуынша, «Келісім-шарт мәміленің бір түрі болғандықтан, сыртқы экономикалық мәміленің бір түрі сыртқы экономикалық келісім-шарт болуы керек екені даусыз. Сонымен, сыртқы экономикалық қызмет саласындағы азаматтық-құқықтық шарт сыртқы экономикалық шарт болып табылады. Ал бұл термин кодификацияланған азаматтық заңнамада бекітілмегендіктен, заң ғылымының міндеті оны құқықтық категориялармен салыстырып, анықтама беру болып табылады» [1, 122 б.].

В.А.Канашевскийдің пікірінше, «сыртқы экономикалық мәміле» ұғымы сыртқы экономикалық шарттардың жалпыға бірдей табылған түрлерін (халықаралық сатып алу, қаржы лизингі, халықаралық тасымалдау, мүлтік жалдау, сақтандыру және т.б.), сонымен қатар, құқық теориясына сәйкес біржақты мәмілелерге жататын сенімхаттарды қамтиды [2, 113 б.].

Ал, И.С.Зыкин былай дейді: «Іс жүзінде сыртқы экономикалық саладағы қатынастарға қатысты «мәміле» терминін қолданғанда біз шартты түсінеміз» [3, 134б.]. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, сыртқы экономикалық мәміле ұғымы, сөзсіз, сыртқы экономикалық келісім-шарт ұғымынан кеңірек деген қорытынды жасауға болады.

Сыртқы экономикалық мәмілелерді қатесіз анықтауға мүмкіндік беретін маңызды белгілерінің бірі «шетелдік элемент» деп аталады. Шетелдік элемент ұғымына ғалымдардың көпшілігі шетелдік заңды немесе жеке тұлға ретінде түсінеді. Сонымен қатар, сыртқы экономикалық мәміле коммерциялық сипатта болады. Қазіргі заң әдебиеттерінде сыртқы экономикалық мәмілелерді анықтауда төрт негізгі бағытты бөліп көрсетуге болады.

Бірінші бағыт бойынша сыртқы экономикалық мәміле келесі факторлармен анықталады - заңды немесе жеке тұлғаның мәмілеге қатысуы және тауарлармен, жұмыстармен немесе қызметтермен мемлекеттік шекарадан өту фактісінің болуы [4, 169 б.].

Екінші бағытты ұстанатын ғалымдар тараптардың коммерциялық кәсіпорындарының әртүрлі елдерде орналасуын анықтаушы фактор деп санайды. Мысалға алатын болсақ, М.М. Богуславский былай деген

болатын: «сыртқы экономикалық мәмілелерді ұйымдардың шетелдік контрагенттермен жасаған мәмілелері деп түсіну керек; сыртқы сауда процесінде және сыртқы экономикалық қызметтің басқа да түрлерінде» [5, 43 б.].

Осы жерде, «тараптың коммерциялық кәсіпорны» термині құқық субъектісін емес, шартқа қатысушының негізгі қызметінің орнын сипаттайтын ерекше мәнге ие және халықаралық шарттарда жиі айтылатын термин екенін атап өтуге болады. Бұл туралы, 1980 жылғы БҰҰ-ның тауарларды халықаралық сату келісім-шарттары туралы конвенциясында³, 1988 жылғы Халықаралық қаржылық лизинг туралы УНИДРУА конвенциясында да айтылған⁴.

Үшінші бағыт мәмілеге қатысушы контрагенттердің әртүрлі ұлтқа жататындығына және оның мақсаттылық ерекшеліктеріне назар аудару арқылы сыртқы экономикалық мәмілені анықтайтын ғалымдардың көзқарастарынан тұрады. И.В.Елисеевтің пікірінше, сыртқы сауда шарты екі өлшеммен ерекшеленеді – біріншіден, мұндай келісім-шартқа қатысушылардың әртүрлі мемлекеттерге тиесілілігі және олардың коммерциялық сипаты [6, 74 б.].

Төртінші бағыт сыртқы экономикалық мәміле түсінігін анықтаудағы басым позициясы оның жария-құқықтық сипаттамаларының көрсеткіші болып табылатын зерттеушілердің пікірлерімен ұсынылған. Мысалы, В.А.Бубликтің айтуынша: «Сыртқы экономикалық мәміле деп тараптардың сыртқы экономикалық қызмет барысында азаматтық және өзге де құқықтар мен міндеттерді белгілеуге, өзгертуге немесе тоқтатуға бағытталған құқықтық нормалармен, оның ішінде халықаралық жеке құқық нормаларымен реттелетін келісімі түсініледі» [7, 98 б.].

Қазақстандық құқық нормалары мен халықаралық шарттарды негізге ала отырып, мынадай анықтама жасауға болады: «Сыртқы экономикалық мәміле деп коммерциялық кәсіпорындары әртүрлі елдерде орналасқан тараптар арасында жасалған мәмілелер түсініледі. Сыртқы экономикалық мәміле сыртқы экономикалық қызмет саласында жасалады, ол шетелдік элементтің міндетті қатысуымен жасалады және кемінде екі ұлттық құқықтық жүйемен байланысты».

³ БҰҰ-ның «Тауарларды халықаралық сату келісім-шарттары туралы» 1980 жылғы 11 сәуірдегі Вена конвенциясы. [Электронды ресурс] // Режим доступа: <https://uncitral.un.org/ru/texts/salegoods>. (Дата обращения: 13.09.2022).

⁴ 2010 жылғы «УНИДРУА халықаралық коммерциялық шарттарының қағидаттары». [Электронды ресурс] // Режим доступа: <https://ppt.ru/newstext.phtml?id=8193378>. (Дата обращения: 13.09.2022).

Сыртқы экономикалық мәміле ұғымын дұрыс түсіндірудің практикалық маңызы зор. Өйткені, мемлекет ішінде жасалатын мәмілелерді жасау және жүзеге асыру тәртібін реттеуші қайнар көздері мен әдістері сыртқы экономикалық мәмілелерден туындайтын қатынастарды реттеудің нормативтік базасы мен әдістерінен айтарлықтай ерекшеленеді. Сонымен қатар, сыртқы экономикалық мәмілелер ішкі мәмілелерден бірқатар маңызды айырмашылықтарға ие, бұл халықаралық сауда және басқа келісім-шарттардың мазмұнында тікелей көрінеді.

Сыртқы экономикалық мәмілелерді құқықтық реттеуде аймақтық және әмбебап деңгейдегі халықаралық шарттар үлкен маңызға ие болады, өйткені оларда сыртқы сауда мәмілесінің базистік талаптары бекітілген. Базистік талаптар дегеніміз контрагенттердің келісім-шартты орындау кезіндегі міндеттемелерін бекітетін сыртқы сауда мәмілесінің негізгі талаптары. Сыртқы экономикалық мәмілелер жеке-құқықтық сипаттағы халықаралық шарттарды реттеу саласына жатады.

Жаһандану және интеграция процестерінің экономикалық салада күшеюі халықаралық шарттық қатынастарға деген сұранысты тудырды. Сыртқы экономикалық мәмілелерді жасау тәртібі қарапайым емес, оның алдында көбінесе ұзақ келіссөздер процесі және көптеген мәселелер бойынша келісімдер болады. Мұның барлығы халықаралық шарттық қатынастарға түсу кезінде, тараптар өздері таңдайтын коллизиялық байламдармен қиындайды. Осы тұрғыдан алғанда, сыртқы экономикалық мәміле ұғымын, нормативтік құқықтық базаны және ол тудыратын қатынастарды реттеу әдістерін нақты анықтаудың үлкен маңызы бар.

Қазақстанның азаматтық құқығында сыртқы экономикалық мәміле халықаралық экономикалық кеңістікте кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын субъектілердің қызмет етуімен жанама сипаттағы қасиеттердің тұтас кешеніне ие. Өйткені, бұл мәміле тауарлармен, жұмыстармен, зияткерлік қызметтің нәтижелерімен, азаматтық құқықтар мен міндеттерді белгілеуге, өзгертуге және тоқтатуға бағытталған қызметтердің барлық түрлерімен халықаралық алмасу саласындағы ұлттық және халықаралық жеке құқықтың қолданылу аясына жатады.

Халықаралық кәсіпкерлік қызметте және сыртқы экономикалық қызметте «сыртқы экономикалық мәміле» және «сыртқы са-

уда мәмілесі» терминдері қолданылады, сондықтан осы ұғымдардың арақатынасын және қызметтің қай түрінде пайдалану керектігін анықтап алу керек.

Біздің ойымызша, сыртқы экономикалық мәмілеге қарағанда сыртқы сауда мәмілесі неғұрлым тар ұғым болып табылады және ол саудамен байланысты іскерлік қатынастарға қатысты қолданылады. Ал, сыртқы экономикалық мәміле тек тауарлар, жұмыстар, қызметтер, технологиялар және т.б. сауда саласын ғана қамтып қоймайды, ол сондай-ақ, инвестициялық қызметті де қамтиды. Қазіргі уақытта сыртқы экономикалық қызмет шеңберінде инвестициялық қызметте дамуда, ол да тиісті келісім-шартпен ресімделеді. Сондықтан, тәжірибеде жиі кездесетін сәйкестендіруге қарамастан, сыртқы экономикалық мәміле ұғымы сыртқы сауда мәмілесі ұғымынан кеңірек.

Сыртқы экономикалық мәміле – экспорт-импорт немесе өзге де сыртқы экономикалық мәмілелерді орындауды көздейтін қазақстандық және шетелдік субъектілер қатысатын мәміле. Ал, сыртқы сауда мәмілесі – экспорттық-импорттық немесе өзге де сыртқы сауда операцияларын орындауды көздейтін қазақстандық және шетелдік тұлғалардың қатысуымен жасалатын мәміле. Сондықтан, сыртқы сауда мәмілесі сыртқы экономикалық мәміленің бір түрі болып табылады.

Сондай-ақ, сыртқы экономикалық мәмілелерді шетелдік элементпен қиындатылған мәмілелер деп атауға болады. Сыртқы экономикалық мәміле деп бір тарапы шетелдік тұлға болатын және шарт бойынша міндеттемені орындау толық немесе ішінара шет мемлекеттің аумағында жүзеге асырылатын, шарт шетелде орналасқан мүлікке қатысты болатын немесе шетелде жасалған біржақты мәмілені айтамыз.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде сыртқы экономикалық мәмілелерге тән келесі негізгі белгілерді бөліп көрсетуге болады:

1. Шетелдік элемент, яғни, тараптардың бірі шет мемлекетіне тиесілігін білдіреді. Сыртқы экономикалық мәміле тараптарының бірінің бейрезиденттігін білдіреді. Айта кету керек, бұл ретте анықтаушы фактор оның тіркелген жері емес, коммерциялық кәсіпорынның орналасқан жері болып табылады.

2. Құқықтық реттеудің ерекшелігі, яғни, сыртқы экономикалық құқықтық қатынастарға ұлттық заңнамадан басқа халықаралық құқық нормалары, халықаралық сауда

әдет-ғұрыптары қолданылуы мүмкін.

3. Импорттық-экспорттық операцияларды жүзеге асыру кезінде валюталық есеп айырысулардың рұқсат етілуі, сондай-ақ тараптардың келісімі бойынша шарттан туындайтын міндеттемелерді осы валютада бағалау мүмкіндігі.

Сыртқы экономикалық мәмілелерді реттеуді жүзеге асырудағы ерекшеліктердің бірі халықаралық-құқықтық және ұлттық нормалар жиынтығының өзара әрекеттесуі болып табылады. Әдетте, сыртқы экономикалық мәмілелерді құқықтық реттеу жария құқықтық реттеу және жеке құқықтық реттеу болып екіге бөлінеді.

Теориялық жағынан түсіну сыртқы экономикалық мәміленің неғұрлым толық анықтамасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сыртқы экономикалық мәміле – коммерциялық кәсіпорындары әртүрлі мемлекеттерде орналасқан тұлғалар арасында кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру барысында жасалатын, мәміле тараптарының бірінің бейрезиденттілігі (шет мемлекетке тиесілігі) деп түсінілетін шетелдік элементтің болуымен, сондай-ақ валюталық есеп айырысулардың жол берілуімен және тараптардың келісімі бойынша шарттан туындайтын міндеттемелерді осы валюталарда бағалау мүмкіндігімен сипатталатын және ұлттық заңнама нормаларымен де, халықаралық құқық нормаларымен де, халықаралық сауда әдет-ғұрыптарымен де реттелуге болатын мәміле.

Сыртқы экономикалық мәміле келесі негізгі ерекшеліктерді қамтиды:

- есеп айырысуды жүзеге асыру тетігі арнайы болып табылады және төлем валютасына қойылатын талаптарды, вексель айналысын, жүзеге асырудың белгіленген мерзімдерін, есеп айырысу құжаттарын ресімдеудің нормативтік ережелерін және т.б. қамтиды.

- арнайы рәсімдерді сақтау қажет, оларды орындамау әкімшілік жауапкершілікке әкеп соғуы мүмкін: мәміле паспортын тіркеу, тауарларды кедендік ресімдеу, статистикалық декларацияны тіркеу және т.б.;

- сыртқы экономикалық саланы реттейтін ұлттық заңнама сыртқы экономикалық операцияларды реттеуге ықпал ететін шектеулерді енгізуге құқылы: квота механизмі,

стандарттар, номенклатура, тауарлардың (жұмыстардың, қызметтердің) тізбелері;

- белгілі бір уақыт кезеңіне немесе сыртқы экономикалық мәмілелердің белгілі бір санатына тыйым салуды белгілеу, мысалы, белгілі бір тауарларды сатып алу-сату;

- өндіріс құрылымын, тауарларды шығару көлемін өзгерту, тауарлардың ассортиментін өзгерту, өзіндік құнын азайту және т.б. мақсатында елдің ішкі нарығында салааралық реттеу шараларын белгілеу [8, 245 б.].

Сыртқы экономикалық мәмілелерді реттеудің ішкі азаматтық-құқықтық мәмілелерді реттеуден айырмашылығы, жария құқық нормалары үлкен рөл атқарады. Атап айтатын болсақ, экспорт-импорт, валюталық, қаржылық, салықтық және кеден заңнамаларының нормалары қолданылады. Сауда қатынастарының саласы неғұрлым бірыңғай заңнамамен және көптеген халықаралық келісімдермен ерекшелінеді.

Жария құқықтық реттеу. Ең жалпы реттеу 2004 жылғы 12 сәуірдегі Қазақстан Республикасының «Сауда қызметін реттеу туралы» заңында қамтылған. Аталған заң сауда қызметі саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейді, оны мемлекеттік реттеудің принциптерін және ұйымдық негіздерін реттейді.⁵ ҚР-ның сауда қызметін реттеу туралы заңы сауда қызметін реттеудің мақсаттары мен принциптерін, сауда қызметін мемлекеттік реттеу нысандары мен әдістерін белгілейді.

Арнайы экспорт-импорт заңнамасы квота және сыртқы экономикалық қызметті лицензиялау туралы нормаларды қамтиды. 2014 жылғы 16 мамырдағы Қазақстан Республикасының «Рұқсаттар және хабарламалар туралы» заңы жеке кәсіпкерлік субъектілерінің және басқа да тұлғалардың жекелеген қызмет түрлерін немесе әрекеттерді жүзеге асыруына рұқсат беру немесе хабарлама жасау тәртібін енгізуге және іске асыруға байланысты қоғамдық қатынастарды реттейді⁶.

Талқылау

Валюталық реттеудің негізін 2018 жылғы 2 шілдедегі Қазақстан Республикасының «Валюталық реттеу және валюталық бақылау туралы» заңы құрайды. Аталған заң валюталық операцияларды жүзеге асыруға байланысты қоғамдық қатынастарды рет-

⁵ Сауда қызметін реттеу туралы 2004 жылғы 12 сәуірдегі №544-ІІ Қазақстан Республикасының заңы. [Электронды ресурс] // Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z040000544>. (Дата обращения: 13.09.2022).

⁶ Рұқсаттар және хабарламалар туралы 2014 жылғы 16 мамырдағы №202-V Қазақстан Республикасының заңы. [Электронды ресурс] // Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000202>. (Дата обращения: 13.09.2022).

тейді, валюталық реттеу мен валюталық бақылаудың мақсаттарын, міндеттерін айқындайды⁷.

Сыртқы экономикалық мәмілелерді салықтық реттеудің негізін 2017 жылғы 25 желтоқсандағы Қазақстан Республикасының «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» (Салық кодексі) құрайды. Салық кодексі салық салудың негізгі принциптерін белгілейді, салықтарды және бюджетке төленетін басқа да міндеттерді белгілеу, енгізу, өзгерту, олардың күшін жою, есептеу мен төлеу тәртібі жөніндегі билік қатынастарын, сондай-ақ салықтық міндеттемені орындауға байланысты қатынастарды реттейді.⁸

Кеден заңнамасы, ең алдымен, 2017 жылғы 26 желтоқсандағы Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасындағы кедендік реттеу туралы» кодексмен ұсынылған. Аталған кодекс ҚР-сындағы кедендік реттеудің құқықтық, экономикалық және ұйымдастырушылық негіздерін айқындайды. Сондай-ақ, ҚР-ның егемендігі мен экономикалық қауіпсіздігін қорғауға, қазақстандық экономиканың әлемдік экономикалық қатынастар жүйесіндегі байланыстарын жандандыруға және сыртқы экономикалық қызметті ырықтандыруға бағытталған⁹.

Сыртқы экономикалық қызметті тарифтік емес реттеу шаралары әртүрлі заңдармен және заңға тәуелді актілермен реттеледі.

Сыртқы экономикалық мәмілелерді жеке-құқықтық реттеу. Тауарларды халықаралық сатып алу-сату шарты сыртқы экономикалық келісімшарттардың кең тараған түрлерінің бірі болып табылады.

1980 жылғы Тауарларды халықаралық сату келісім-шарттары туралы Вена конвенциясының күшіне енуін ескере отырып, қазіргі кезеңде шарттың осы түрін реттеуге тән біркелкіліктің болуын атап өтуге болады. Конвенция келесі негізгі санаттарды анықтайды:

- тауарларды халықаралық сату шартының құқықтық анықтамасы берілді;
- келмеген тараптар арасында шарт жаса-

су тәртібі анықталды;

- шарттың ықтимал нысаны белгіленді;
- сатушы мен сатып алушының құқықтары мен міндеттерінің негізгі мазмұны ашылды;
- келісім-шарт бойынша өз міндеттерін орындамағаны немесе тиісінше орындамағаны үшін тараптардың жауапкершілігі айқындалды.

Сыртқы экономикалық мәмілелерді реттейтін актілерге, сондай-ақ, 1994 жылы УНИДРУА (Жеке құқықты біріздендірудің халықаралық институты) әзірлеген және жариялаған «Халықаралық коммерциялық келісім-шарттардың қағидалары» сияқты құжат кіреді¹⁰.

УНИДРУА қағидалары халықаралық шарт емес, оларға мемлекеттердің қандай да бір ресми қосылуы талап етілмейді, олар ұсынымдық сипатта болады. Қағидалар халықаралық коммерциялық келісім-шарттардың жалпы ережелерін белгілейді. Олар келесі жағдайларда қолданылуы тиіс:

- егер тараптар оларды келісім-шартта пайдалануға келіссе;
- тараптар олардың келісім-шарты «құқықтың жалпы принциптерімен», «халықаралық сауданың әдет-ғұрыптарымен» немесе ұқсас ережелермен реттеледі деп келіскен кезде.

Бұдан басқа, қағидаттар: қолданылатын құқықтың тиісті нормасын белгілеу мүмкін болмаған жағдайда туындайтын мәселені шешу үшін; халықаралық біріздендірілген құқықтық құжаттарды түсіндіру және олардың орнын толтыру үшін; ұлттық және халықаралық заңнама үшін үлгі бола алады.

Қағидаттардың негізгі мазмұны келесі ережелерге дейін қысқартылады: тараптардың шарт жасасу және оның талаптарын анықтау еркіндігі;

- шарттың міндетті емес жазбаша нысаны;
- шарттың міндетті сипаты және оның талаптарына сәйкес немесе тараптардың келісімі бойынша ғана оны өзгерту немесе бұзу мүмкіндігі;
- қолданылатын құқықтың (ұлттық, ха-

⁷ Валюталық реттеу және валюталық бақылау туралы 2018 жылғы 2 шілдедегі №167-VI Қазақстан Республикасының заңы. [Электронды ресурс] // Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1800000167>. (Дата обращения: 13.09.2022).

⁸ Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі) 2017 жылғы 25 желтоқсандағы №120-VI Қазақстан Республикасының заңы. [Электронды ресурс] // Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000120>. (Дата обращения: 13.09.2022).

⁹ Қазақстан Республикасындағы кедендік реттеу туралы 2017 жылғы 26 желтоқсандағы №123-VI Қазақстан Республикасының кодексі. [Электронды ресурс] // Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000123>. (Дата обращения: 13.09.2022).

¹⁰ Халықаралық факторинг туралы 1988 жылғы 28 мамырдағы ЮНИДРУА конвенциясы. [Электронды ресурс] // Режим доступа: <https://docs.cntd.ru/document/1900403>. (Дата обращения: 13.09.2022).

лықаралық, ұлттан жоғары) императивтік нормаларының қағидаттардың ережелерінен басымдылығы;

- қағидаттарда тікелей айтылған жағдайлардан басқа, тараптардың олардың кез келген ережелерінен ауытқу немесе олардың қолданысын өзгерту құқығы;

- оларды қолдануда біркелкілікке қол жеткізуді қоса алғанда, олардың халықаралық сипаттағы қағидаттарын және олардың мақсаттарын түсіндіру кезінде есепке алу;

- қағидаттарда тікелей шешілмеген мәселелерді оларда көрсетілген жалпы принциптерге сәйкес мүмкін болатын шамада шешу;

- тараптар үшін адал және халықаралық саудадағы әділ іскерлік тәжірибе стандарттарына сәйкес әрекет ету міндеті;

- тараптардың өздері келісілген кез-келген әдет-ғұрыппен және өзара қарым-қатынаста орнатқан кез-келген байланысы.

Сыртқы сауда саласында сауда әдет-ғұрыптары белсенді түрде қолданылады. Олардың көпшілігі ең беделді халықаралық ұйымдар, соның ішінде үкіметтік емес ұйымдар әзірлеген құжаттар түрінде біртұтас және объективті болып табылады. Олардың ішінде Халықаралық сауда-өнеркәсіп палатасының қолдауымен әзірленген Сауда терминдерін түсіндірудің халықаралық ережелерін атауға болады (ИНКОТЕРМС)¹¹.

Әдет-ғұрыптар кодификацияланбағандықтан, тараптар көбінесе олардың бар екенін дәлелдеуге мәжбүр болады. Келісім-шартқа ұлттық құқықтан, халықаралық шарттардан, халықаралық сауда әдет-ғұрыптарынан басқа, бұрынғы қарым-қатынас тәжірибесінде анықталған ережелер де қолданылады.

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандардың негізінде келесі қорытындылар жасауға болады:

1. Сыртқы экономикалық мәміленің құқықтық анықтамасы ҚР-ның заңнамасында бекітілмеген, осыған байланысты қазіргі отандық азаматтық құқықта осы мәселе бойынша бірнеше көзқарастар қалыптасқан. Қазіргі заманғы құқықтық нормаларға мен ҚР халықаралық шарттарының мазмұнына сүйене отырып, коммерциялық кәсіпорындары әртүрлі мемлекеттерде орналасқан тұлғалар арасында кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру барысында жасалатын мәмілелер сыртқы экономикалық мәмілелерге жатады

деген қорытынды жасауға болады.

Сыртқы экономикалық мәміле деп коммерциялық кәсіпорындары әртүрлі елдерде орналасқан тараптар арасында жасалған мәмілелер түсініледі. Сыртқы экономикалық мәміле сыртқы экономикалық қызмет саласында жасалады, ол шетелдік элементтің міндетті қатысуымен жасалады және кемінде екі ұлттық құқықтық жүйемен байланысты. Сыртқы экономикалық мәміле деп бір тарапы шетелдік тұлға болатын және шарт бойынша міндеттемені орындау толық немесе ішінара шет мемлекеттің аумағында жүзеге асырылатын, шарт шетелде орналасқан мүлікке қатысты болатын немесе шетелде жасалған біржақты мәмілені айтамыз.

Сыртқы экономикалық мәміле азаматтық құқықтар мен міндеттерді белгілеуге, өзгертуге және тоқтатуға бағытталған тауарларды, жұмыстарды, зияткерлік қызмет нәтижелерін, қызметтердің барлық түрлерін халықаралық айырбастау саласындағы халықаралық жеке құқық субъектілерінің қызметін қамтитын кешенді категория ретінде қарастырылады.

Сыртқы экономикалық мәміле – коммерциялық кәсіпорындары әртүрлі мемлекеттерде орналасқан тұлғалар арасында кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру барысында жасалатын, мәміле тараптарының бірінің бейрезиденттілігі (шет мемлекетке тиесілігі) деп түсінілетін шетелдік элементтің болуымен, сондай-ақ валюталық есеп айырысулардың жол берілуімен және тараптардың келісімі бойынша шарттан туындайтын міндеттемелерді осы валюталарда бағалау мүмкіндігімен сипатталатын және ұлттық заңнама нормаларымен де, халықаралық құқық нормаларымен де, халықаралық сауда әдет-ғұрыптарымен де реттелуге болатын мәміле.

2. Сыртқы экономикалық мәмілені сипаттайтын негізгі белгілер анықталды:

- мәміле тараптарының бірінің бейрезиденттілігі (шет мемлекетке тиесілігі) деп түсінілетін шетелдік элементтің болуы. Бұл ретте анықтаушы фактор оның тіркелген жері емес, коммерциялық кәсіпорынның орналасқан жері болып табылады. Сондықтан, сыртқы экономикалық мәмілелерді шетелдік элементпен қиындатылған мәмілелер деп атауға болады.

- сыртқы экономикалық құқықтық қатынастарға ұлттық заңнамадан басқа халықара-

¹¹ 2011 жылғы 1 қаңтардағы ИНКОТЕРМС-2010 сауда терминдерін түсіндірудің халықаралық ережелері. [Электронный ресурс]— Режим доступа. - URL: // <https://anvay.ru/incoterms>. (Дата обращения: 01.03.2022).

лық құқық, халықаралық сауда әдет-ғұрыптарын қолдану мүмкіндігінен тұратын құқықтық реттеудің ерекшелігі. Сыртқы экономикалық мәмілелерді реттеудің ішкі азаматтық-құқықтық мәмілелерді реттеуден айырмашылығы, жария құқық нормалары үлкен рөл атқарады. Атап айтатын болсақ, экспорт-импорт, валюталық, қаржылық, салықтық және кеден заңнамаларының нормалары қолданылады. Сауда қатынастарының саласы неғұрлым бірыңғай заңнамамен және көптеген халықаралық келісімдермен ерекшелінеді.

- импорттық-экспорттық операцияларды жүзеге асыру кезінде валюталық есеп айырысуға жол беру, сондай-ақ тараптардың келісімі бойынша шарттан туындайтын міндеттемелерді осы валюталарда бағалау мүмкіндігі.

3. Сыртқы экономикалық мәмілелерді азаматтық-құқықтық реттеу бірқатар халықаралық нормативтік құқықтық актілерге негізделеді, олардың негізгісі Халықаралық коммерциялық келісім-шарттардың ЮНИДРУА қағидаттары болып табылады. Олар халықаралық коммерциялық келісім-шарттардың жалпы ережелерін белгілейді. Сонымен қатар, Халықаралық сауда және өнеркәсіп палатасының қамқорлығымен әзірленген Сауда терминдерін түсіндірудің халықаралық ережелеріде (ИНКОТЕРМС) сыртқы экономикалық мәмілелерді реттеуде маңызды рөл атқарады. Сыртқы экономикалық мәмілелерді реттеуде ұлттық құқық нормаларынан, халықаралық шарттардан, халықаралық сауда әдет-ғұрыптарынан басқа, бұрынғы қарым-қатынас тәжірибесінде анықталған ережелер де қолданылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Сулейменов М.К. *Право и внешнеэкономическая деятельность в Республике Казахстан*. - Алматы, КазГЮА, 2001, - 480с.
2. Канашевский В.А. *Понятие внешнеэкономической сделки в российском праве, доктрине и судебно-арбитражной практике*. // Журнал российского права. - 2008. - № 8. - С.107-117.
3. Зыкин И.С. *Договор во внешнеэкономической деятельности*. - Москва: Международные отношения, 1990. - 222с.
4. Луц Л.А. *Курс международного частного права*. - Москва: Спарк, 2002. - 1007с.
5. Богуславский М.М. *Виды и содержание договоров во внешнеэкономических отношениях СССР - ФРГ*. - Москва: Издательство ИГиП АН СССР, 1986. - 47с.
6. Елисеев И.В. *Гражданско-правовое регулирование международной купли-продажи товаров*. - Санкт - Петербург: Юрид.центр Пресс, 2002. - 236с.
7. Бублик В.А. *Гражданско-правовое регулирование внешнеэкономической деятельности в Российской Федерации: проблемы теории, законотворчества и правоприменения. Монография*. - Екатеринбург, 1999. - 226с.
8. Ивлев И.Ю. *Понятие и особенности внешнеэкономической сделки // Инновации. Наука. Образование*. 2020. - № 12. - С.243-247.

REFERENCES

1. Sulejmenov M.K. *Pravo i vneshneekonomicheskaya deyatel'nost' v Respublike Kazahstan*. - Almaty, KazGYUA, 2001, - 480s.
2. Kanashevskij V.A. *Ponyatie vneshneekonomicheskoy sdelki v rossijskom prave, doktrine i sudebno-arbitrazhnoj praktike*. // Zhurnal rossijskogo prava. - 2008. - № 8. - S.107-117.
3. Zykin I.S. *Dogovor vo vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti*. - Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1990. - 222s.
4. Lunc L.A. *Kurs mezhdunarodnogo chastnogo prava*. - Moskva: Spark, 2002. - 1007s.
5. Boguslavskij M.M. *Vidy i sodержanie dogovorov vo vneshneekonomicheskikh otnosheniyah SSSR - FRG*. - Moskva: Izdatel'stvo IGiP AN SSSR, 1986. - 47s.
6. Eliseev I.V. *Grazhdansko-pravovoe regulirovanie mezhdunarodnoj kupli-prodazhi tovarov*. - Sankt - Peterburg: YUrid.cent Press, 2002. - 236s.
7. Bublik V.A. *Grazhdansko-pravovoe regulirovanie vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti v Rossijskoj Federacii: problemy teorii, zakonotvorchestva i pravoprimereniya. Monografiya*. - Ekaterinburg, 1999. - 226s.
8. Ivlev I.YU. *Ponyatie i osobennosti vneshneekonomicheskoy sdelki // Innovacii. Nauka. Obrazovanie*. 2020. - № 12. - S.243-247.